

Владимир Б. Перих¹
Крагујевац

ДАДИСТОРИЈА: РЕИСПИСИВАЊЕ КЊИЖЕВНОИСТОРИЈСКОГ СТАТУСА СРПСКОГ ДАДАИЗМА

Abstract: Starting from new historian claim that history is rewritten without pretension to absolute truthfulness, the work reexamines the status of Serbian dadaism in the history of Serbian literature. The theoretical platform for our research has been enabled by metahistorical positions of cultural materialism and antiessentialism. The first concept points to ideological disregard of (Serbian) dada, primarily due to turning to (productive) anarchism and nihilism, then left political option to which dada is inclined. The second one is concerned with clarification of profile of a Serbian dadaist as a subject determined with late reactions on the First World War destructions, Balkanist inferiority and a chance (possibility) to fill the empty avant-garde, dadaistic place in Serbian literary and cultural field at the beginning of 1920s. With the intention to redetermine the status of Serbian dadaism, the third concept justifies the interpretation of the mixed documentary and fictional texts, like memoirs.

Key words: new historicism, metahistory, dada, tropology, thick description, antiessentialism, marginalization

Метаисторијска пролегомена

Апсолутну истинитост је немогуће у историјском опису досећи јер се субјекат који историјски приповеда, не може одвојити од ограничене перспективе сопства. Ово новоисторичарско разматрање је полазиште са кога преиспитујемо статус српског дадаизма у историји српске књижевности. Ослањајући се даље на Канта, потврдићемо речено ставом да не можемо бити апсолутно објективни због немогућности непосредног сазнавања стварности (Кант 1979: 36). Зато ћемо ничеански наставити да је (књижевно)историјски језик за нас већ више пута понављана покретна армија метафора, метонимија и других реторичких обрта (Буџинска, Марковски 2009: 552). Историчар тако има статус писца, а његов нагон за субјективним утврђивањем „истине” може бити само проглашен за уметнички нагон вођен „историјским чулом”. Сходно томе ова повест о књижевноисторијском ста-

1 vladimirperic99@gmail.com

тусу српског дадаизма представља још један прилог историји мишљења о статусу даде историји српске књижевности.

Дадаистичка филозофија, дадасофија, која је у бити епистемолошки анархична, има антидетерминистички однос према било каквој фиксираниости, па и историјској. За њу не постоји логичка истина, нити ваљаност ни поузданост било ког аксиома или теореме постављене класичном логиком. Последње речено проистиче из хераклитовске неухватљивости логоса. Та неухватљивост представља једину стварност док било какво помињање стабилности реферише ка илузији, јер „само промена постоји као нешто постојано” (Heraklit 1981: 10).

У намери поновног одређења статуса српског дадаизма, метаисторија оправдава тумачење мешовитих документарно-фикционалних текстова, попут мемоара. Хејден Вајт говори о различитим нивоима литерарне концептуализације историјских жанрова где у ниже убраја хронике и повести. Ту би свакако и мемоарима било место (<http://www.rlwclarke.net/Courses/LITS3301/2011-2012/10White,Metahistory.pdf>). Мемоарски дискурс је често руковођен идеолошком релацијом између историје и текста тако да перформативно никада не може бити неутралан. Анархизам Бакуњиновског типа, који негира исправност било каквог центравања власти и декларативно позивање на марксизам у дада-манифестима, чине идеолошки слој који је руководио дадаистичком писању текстова о самој себи (Bear, Karasu 1997: 40).

Удео истине у поменутој документарно-фикционалној смеши пропорционална је са тзв. објективношћу. Сумњу у „објективистичку” историографију Ниче је квалификовао као маскирање субјективности, претварање равнодушности у интелектуализам, веру у апсолутну истинитост, уграђивање телеологије у дискурс и привидно ослобађање од вредновања. Ниче је историју окарактерисао као творевину „заstraшених и кратковечних животиња” створених да би живеле за по сваку цену (Niče 1997: 78–79). Густав Дројзен, још радикалније, сваку апсолутну објективност сматра бесмислицом и оштро прави разлику између појма који назива „Bericht” или приче и интерпретације и „Überreste” односно, онога што је остало од историјске информације (http://www.jhsonline.org/Articles/article_13.pdf). Овај проблем објективности објективности покушава да разреши Радоман Кордић тврдећи да мемоари инсистирају на једнакости говора и стварности и да немају право на информативне празнине² (Kordić 2000: 19).

2 Илустрацију за ову тврдњу пружиће нам сам почетак текста српског дадаисте Драгана Алексића под називом „Водник дадаистичке чете”: „Пре десет година, у магловитом октобру на Карловским Виноградима у Прагу, на Јиржијовом Намјести, између апартамана два скандинавска консула, у једној соби пуној гимнастичких справа одржао сам једну са-

Сада повлачимо линију додира метаисторије и монтаже. Комбинацијом чињеница (фактографије) и личних фантазама (фикције) настаје метаисторијски меланж. Субјективни став (књижевног) историчара, је, захваљујући емотивним „закривљењима”, неодвојив од фиктивности. Та закривљења, ничеански речено, представљају активна настојања и покушаје поновног враћања одиграних књижевних епизода у живот³. Управо се на монтирању заснива доминанта авангардне поетике, пре свега у кубизму, а потом и у дади⁴ и надреализму. Она није само својствена књижевности, већ је равноправно присутна и у сликарству и у филму. Кордић ланкановски тврди да „реалност није ништа друго до монтажа симболичког и имагинарног” (Kordić 2000: 28).

Монтирање „истине” о дади упућује директно на њену ономастичку генезу. Постоји парадокс око дадине номинализације. Андре Жид тврди да би се покрет Дада могао именовати само ако би престао да постоји, јер је Дада генеричко име замишљен да покрије ништавило (Bear, Karasu 1997: 13). Да је проблем много комплекснији указује Ханс Рихтер, који се с правом пита: „шта значи дада?”, сведочи да је настала отварањем речника на слепо и наставља да разматра полисемију ове речи у разним језицима илустрјући тврдњама да је у француском језику дада „узвик за подстицања

лонску конференцију о ‚Оргарту’. Четири моја друга из боксерске школе Џо Јахелке из Кладна, један навијач прашке ‚Спарте’, три случајна познаника из редакције ‚Народњи Политика’, у којој сам нашао првог васпитача у модерној журналистици, стереотипер из листа ‚Час’ с којим сам код Шенфлока попио посгурно аковче пива, два југословенска студента који су се хвалили да су се попели на споменик Светог Вацлава, једна млада девојка из ‚Злате Хусе’, два моја биљарска партнера који су ме учили чешки, Мачка г-ђе Веверка и г.Бренер, консуларни чиновник из комшилукa. Кад би погасили сијалице видели би да нико не би дремнуо. Јер, истичем, читао сам са темпераментом дубоко верујући у смисао и истину мога програма: тумачио сам свој проналазак, органску уметност, скраћену у реч ‚оргарт’” (Aleksić 1978: 101). Као што можемо видети, Алексић објективност настоји да постигне минуциозним описима присутних, који обухвата чак и персонализацију мачке као равноправног елемента публице.

- 3 Гиљермо де Торе ће тако рећи да је за њега „приповедање о том времену, детаљно описивање сваког корака дадаизма, представљало на неки начин, као и у другим случајевима, оживљавање младалачке авантуре” (De Tore 2001: 191) у којима је љубопитљиво учествовао на „безбедном” одстојању.
- 4 Пример за дадаистичко поигравање историјом, односно за хипертрофирану фикционализацију историје, имамо у драмској текстуалној пракси. Науку која первертира митско имамо у саркастичном односу према египтолошким чињеницама које су произашле из западноевропске археологије:

„**Лутка:** Згодно, неки г. Египћанин пита а гдје се мора пољубити жену.

Петровић: Сигурно је из 20. века пре Рамсеса.

Лутка: Не из копта-добе Ertui-pain beaco-laioa век пре досељења нормалних носева

Петровић: _____.” (Aleksić 1978: 45).

коња или име за дрвеног коњића за дјецу, у Нијемаца је знак будаласте наивности и плодне и веселе повезаности с дјечјим колицима”. Рихтер даље образлаже да црнци племена Кру „реп свете краве зову *дада*”; у неким дијеловим Италије дадом називају коцке и мајку; дада је дојиља и нешто служи за храну, па поријекло те ријечи ваља још открити” (Rihter 1971: 5). Историчари даде, Анри Беар и Мишел Карасу, показују да је дада максимално еластичан појам. Они тврде да је дада најдивнија ознака, пошто свако може да јој прида значење какво хоће и да се њен смисао мења са ветровима и местима на којима они делају (Bear, Karasu 1997: 15). На основу свега реченог можемо, на почетку закључити, да је дада у свом зачетку сама творила историјске апорије, метафикције о самој себи.

Културно-материјалистичке детерминанте позиционирања српског дадаизма

Српска дада аксиолошки је смештена на маргину. Њен књижевноисторијски положај, подсетимо само, био је диригован идеолошком скрајнутошћу превасходно због анархистичког активизма, поетичког нихилизма и леве политичке опције, комунизма, којој је српска дада тада нагињала. Појам поетике културе Стивена Гринблата, који за апсису и ординату има политику и економију, (<http://www.utm.edu/staff/cbradshaw/culture.pdf>) српску даду, у економски угроженој Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца почетком 20-их година прошлог столећа⁵, што ћемо касније и видети, једино и може да смести на маргину. Друго је питање, да ли се српска дада осећала потиснутом и да ли се поетички мирила са намењеном јој позицијом.

Изречени став о дадаистичкој скрајнутости на маргине културе потврђује новоисторијску тезу да је књижевност неодвојива од културе, марксистичке надградње друштвене базе. Историја је, а то је Ниче још раније потврдио, несамостална од културе, јер извире из ње. Ниче историју, односно историјско образовање сматра, за „нешто благотворно и нешто што обећава будућност само у пратњи какве снажне нове животне струје, на пример неке културе која настаје, дакле само онда кад њим влада и води га нека виша сила, а да оно само не влада и не води” (Ниће 1997: 77). Манипулишући тезом модерног доба о прогресу и еволуцији, друштво себи даје за право да рационализацијом маргинализује разноврсне непожељне елементе који „коче” напредак, које сматра деструктивним и које онда проглашава за непожељне. У њих свакако спадају и оне који се тичу књижевности. Мухарем

5 Дада је на територији Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца трајала у периоду од 1920. до 1922. године.

Первић говори о „идеолошкој свести као о искривљеној свести са ограниченим друштвеним хоризонтом и класним интересом” (Džejmson 1984: viii). Природа искривљености подразумева „продуковање заблуда, илузија, полуистина, хотимичног или несвесног поретка прикривања” (Džejmson 1984: ix).

Дада је више пута у историји била негативно обележена изразитом идиосинкразијом, при чему је нужно увек дат неки нови искривљени лик. Дисторизију чињеница који проистичу из конкретних књижевноисторијских догађаја и ситуација узрокује текстуалност историје, односно историчност текстова – оно што можемо назвати уписом историје у текст. Под овим појмовима Луис Монтроз подразумева немогућност непосредног приступа „живом материјалном постојању” и подлагање (књижевно)историјских текстова „текстуалној медијацији кад се конструишу у виду ‚докумената’ на основи којих историчари стварају сопствене текстове зване ‚историјама’” (Буџинска, Markovski 2009: 558–559). Навешћемо пример дадаистичког дисквалификавања које је дао 1920-их година маргинални уметник Адолф Хитлер. Упркос дадаистичким хуманим обрушавањем на идеолошки злоупотребљену етику, аксиолошки скрајнути уметници (не-дадаисти) попут Хитлера, борили су се да поврате стари статус етици, увлачећи тиме свет у један још нехуманији, логичко-апсурднији положај:

„Хитлер је схватио, покрет Дада је заиста намеравао да изазове ‚културно сурвавање’. Претендујући на то да брани културу, Хитлер је неминовно изазвао сасвим друго сурвавање које је покрету Дада дало још више права. Да би одбранио вредности једне ‚културе’ и посебних интереса, диктатор ће изазвати смрт милиона људи. Обрнуто од тога, Дада се окомљавао на вредности и те интересе у име живота, живота који би у његовој пуноћи живели сви људи” (Bear, Karasu 1997: 36).

Криви лик дадаизма у домену српске, односно југословенске културе 1920-их је био доста умеренији и блеђи. Културни амбијент у коме је настајао српски дадаизам био је обележен материјалним немогућностима (сиромаштвом), ниским образовањем, нетолерантношћу Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца према мањинама, посебно према Немцима и Мађарима. Најпрецизнији опис материјалних немогућности друштва Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца дао је Љубодраг Димић у својој тротомној студији Културна политика Краљевине Југославије 1918–1941. фокусирајући се на улагања у просвету: „О малим улагањима у просвету најбоље сведочи податак да се по становнику Краљевине СХС годишње издвајало за просвету и културу невероватно мало средстава (1919/20. године 3,32 динара, 1928/29. око 60 динара), чиме није био могуће остварити било какав културни напредак” (Đimić 1996: 83).

На другој страни, рецепција књижевних и перформерских активности српских дадаиста у старту је осуђена на низак ниво јер је становништво тадашње Краљевине било углавном неписмено и необразовано: „Међуратна Југославија је по писмености била међу последњим у Европи. Попис становништва из 1921. године показује да је у земљи, од укупног броја становништва старијих од 12 година, неписмено 51.5%” (Đimić 1996: 44). Треба истаћи да становништво у градовима, које можемо сматрати носиоцем културе, није било бројно: „Према попису из 1921. године у Краљевини СХС било је 30 градова од 10.000 до 20.000 становника, 11 градова од 20.000 до 50.000 становника, три града од 50.000 до 100.000 становника и само два града са преко 100.000 становника” (Đimić 1996: 36).

Краљевина СХС је била прилично нетолерантна према мањинама из страха од сепаратизма, пре свега према Мађарима. Каква је позадине овакве културне политике? Краљевина СХС је била француски сателит, пре свега у војном смислу. Она је потписница пакта Мала Антанта коју су осим ње чинили и Чехословачка и Румунија а који се десио под покровитељством Француске. Позицију француског заштитништва Краљевина СХС је искористила настојањем да фаворизовањем Француске отклони немачки културни утицај (Đimić 1997: 187). Статус Немаца, који је од краја Првог светског рата у Краљевини био лош, захваљујући доласком Хитлера на власт и немачког војног успона, до почетка Другог светског рата постајао је све бољи и бољи. До потпуног попуштања према немачкој националној мањини дошло је тек након слома Француске (Đimić 1997: 50). На основу свега изреченог можемо да сумирамо: Краљевина СХС се налазила на маргини француског културног утицаја. Алексић је током своје дадаистичке каријере предност давао развоју културних контаката са Немцима и Мађарима. Ове културне везе су, с обзиром на исходе Првог светског рата, тада биле мање пожељне. То су чињенице којима можемо да поткрепимо маргинализованост Алексићевих интеркултурних афинитета. Апсурд лежи у следећој констатацији: ако је Краљевина била француски културни сателит, маргина, са личностима попут критичара Богдана Поповића, који је фаворизовао француску књижевност модерне, онда је Алексић, због веза са Мађарима и Немцима био маргина на маргини. Овде имамо културноисторијско слагање маргина.

Антиесенцијалистички статус субјекта у историји даде

Ако позиција даде у систему културне политике Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, има ишчашену, измештену и расуту позицију, где је место произвођачу дадаистичког текста у њему? Српски дадаиста је субјекат који је одређен закаснелим реакцијама на разарања Првог светског рата.

Њега детерминише и балканистичка инфериорност. На другој страни, њему се, у систему тадашње српске књижевности, пружа шанса (могућност) попуњавања празног авангардног, дадаистичког места у српском књижевном и културном пољу почетком 20-их година прошлог века.

Антиесенцијалистичка платформа новог историзма, у коме „профил” појединца није једном заувек дат и задат, отвара могућности нановог преиспитивања веродостојности типског (заправо базираном на негативним предрасудама) у књижевноисторијском приказу дадаистичког субјекта. Подстицај за релативизацију скрајнутних дадаиста који су чак у текстовима памфлетског типа радикално били проглашавани за „душевне кретене” (Anonim, u: Тешић 1983: 304–305), проналазимо у ничеанској концепцији надисторизма. Наиме, у Ничеовом позивању на немачког историчара Бартолда Георга Нибура према коме „ни највећи и највиши духови нашег људског рода не знају како су случајно њихове очи добиле облик којим гледају и којим од свакога насилно захтевају да гледа” (Ниће 1997: 75), добијамо потврду у сумњу у објективно сагледавање карактеристика дадаистичког субјекта.

Да бисмо могли да имамо потпунији, мада никако и достижно целовити увид у историјско (само)посматрање дадаистичког субјекта, морамо завирити у феномен дадаистичке аутобиографије. За разматрање дадаистичког (ауто)портрета користићемо оптичке метафоре конвексности (испупчености) и конкавности (удубљености). Ниједна аутобиографија, као историја сопства, није апсолутно објективна ни истинита тако да можемо говорити о конкавним и конвексним огледалима аутобиографије. На морфологију аутобиографске дисторзије упућује „де Маново схватање ефекта ‚хиперрефлексије’, ефекта халуцинирајуће литараризације, чији је реторички појам – фигура прозопеје и реалистички ‚masterplot’ исповести” (Stefanović 2010: 97). Де Манов појам хиперрефлексије применићемо на Алексићеве стратегије постизања уверљивости путем различитих теника литерализације аутобиографије. Конвексно би, у овом случају имплицирало ка хипертрофији дадаистичког субјекта, а конкавно ка аутомаргинализацији истог.

Субјекат конституише текст о себи, макар и привидно негативан. Изастанак дискурса о њему, прећуткивање, разара субјекат. Привидне негативности у аутобиографској цртици „Драган Алексић” формирају једну испупчену, хипертрофирану, експресивну слику о дадаистичком субјекту. Ову језгровиту аутобиографску цртицу наводимо у целини:

„ДРАГАН АЛЕКСИЋ – Стар да би био млад, неспособан да игра на трапезу. Чулност. Војник. Војник новца да би била искалиграфисан реч ’романтични песник’. Журналиста, боксер, утамањивач вина и ементалера. Опис тела приватно. Визиолог не, разбојник по потреби, духовит никада.

Са искуством и лава и пацова. Добре намере често му свирају на парадима. Тешко вама ако немате јаче песнице од овога песника – чврстину песницама, строгим песмама” (Aleksić 1978: 59).

Овде јасно видимо потврду става Мирјане Д. Стефановић, која тврди да је авангарда литераризацију аутобиографије довела до највишег степена. Овај став је на истим становиштима феноменологије о немогућности раздвајања „аутобиографије од фиктивног причања о животу” (Stefanović 2010: 27), јер се субјекат стално уписује у текст аутобиографије, као и онај Манфреда Штајнера који тврди да аутобиографија „никада није дупликат ничега; она је копија дискурса, она постаје чиста игра писања, чак – чиста литетрагура” (Stefanović 2010: 112).

Поставља се питање, где је граница кад аутобиографија постаје доминантно фикционална, и да ли се онда она претвара у своју супротност. Кордић лакановски тврди да „реалност није ништа друго до монтажа симболичког и имагинарног” (Kordić 2000: 28). Није случајно што се ова кубистичка а потом и дадаистичка и надреалистичка уметничка техника, из света фикције филма и сликарства преноси у дескрипцију стварности. Из овога проистиче да аутобиографско несвесно у авангарди, односно овде у дади, тежи да фикцијом „освоји” жанр аутобиографског и да га притом, у дадаистичком маниру уништи. Продукт који остаје иза, а што можемо видети у поментом цитату из Алексићеве аутобиографске цртице представља рушевину документарног и израстање хибрида – мутант-аутобиографије, где реалност постаје псеудореалност.

Потпуно други вид деформације дадаистичког субјекта, конкавни, у приказу удела личне историје у историји дадаизма, имамо у Алексићевом мемоарском тексту „Водник дадаистичке чете”:

„Тврдило се, наиме, да је дадаизам покрет који је пронађен и поведен личном вољом појединаца, без икаквих веза са оним што се зове парадним термином ‘срце’, а сад, одједном, појављује се један југословенски литерарни шврћа који проналази исту ствар без икаквог рафинмана мисли и хотења” (Aleksić 1978: 103).

Алексић овде себе свесно приказује малим, да би дада-покрету дао што већи значај и да би касније, својој фигури дао простора да „нарасте”. То видимо у даљем току текста: „Обавештен, пророк дадаизма Тристан Цара о феномену ‘оргарта’ био је одушевљен. – Оргарт је дада и обратно. Коригујте обадвоје!” (Aleksić 1978: 103).

Алексић се овде, очигледно налази у „схизофреној” позицији која се може објаснити Кордићевом тезом о расцепељености аутобиографског суб-

јекта између „реалности која ишчезава и референтне илузије која супституише ‚реалност њеном представом‘, између симболичности говора и илузије да објављује чисту предметност предмета, да говори из реалног” (Kordić 2000: 15). Та се расцепљеност може донекле „санирати” повећавањем броја фокуса из које се „историјски приповеда” о историјском субјекту. Тако о Алексићу, на основу података до којих је дошао Предраг Тодоровић сазнајемо⁶ да се

„још у гимназији испољавала његова бунтовна природа. Желео је да се из наставе избаце неки предмети, а да се уведу неки други, заговарао је увођење јачког самоуправљања, ишао у Цеље на конгрес средњошколске омладине, те је због свега тога дошао у ситуацију да га готиво избаце из школе, иако је био одличан ученик, бриљантан у класичним језицима” (Todorović 1989: 1).

Управо симболичност говора која се одржава у обиљу метафора (шврља, боксер (песничар-песник), разбојник) омогућава Алексићу да у аутобиографски/мемоарски текст упише оно што би штуром историографијом кроз своје сито пропустила. Ни ишчитавање аутобиографских чињеница није имуно од потенцијалне надоградње у тренутку када се читалац претвара у писца текста, коментатора прочитаног, критичара, књижевног историчара.

Постоји, међутим, још један приступ „приватној” историји дадаизма – преко писама, односно преписке. У два писма која је Тристан Цара добио од Драгана Алексића, а која су, добијена захваљујући Патријацији Стодолни – Алексић се потпуно равноправно обраћа Цари. У другом писму, након дадаистичке матинеје у Осјеку, датираном на 20. август 1922. године он тврди:

„Шаљем вам критике из осјечких новина. То су документи о првом дада-матинеу у С.Х.С. Молим вас пошаљите ми нова издања из дада-света. Ја ћу вама сва наша документа да донесем и пошаљем. Сада ћемо приредити соар у Н.Саду, Суботици, Земуну и Београду: укупно око 500.000 грађана. Све вести добићете брзо” (Todorović 1988: 15).

На основу одломка преписке можемо да закључимо да дада тежи ка „објективном” исијавању сопства у „приватној” сфери, док се јавно (укључујући и текстове који излазе у не-дадаистичким гласилима) она естрадно понаша, свесно кривећи представу о себи.

6 Глагол сазнати можемо овде ставити и под наводнике, јер ниједно сведочење, превасходно захваљујући могућношћу бесконачне контекстуализације чињеница, не можемо сматрати апсолутно истинитим.

У обиљу фокализатора књижевноисторијских чињеница, „истина”, тачније речено, „истине” се налазе у непрекидном процесу дисеминација и онда, Кордић поентира са ставом, да је „лаж услов иситне” (Kordić 2000: 100). Осим закључка који одавде можемо да изнесемо, а то је да је аутобиографија манипулативни ентитет, долазимо до нечег још значајнијег, а то је да је истина о теми (у овом случају тема се односи на Драгана Алексића) гранична „вредност” ка којој се иде, када број дискурса о теми (историјских фокализација) тежи ка бесконачном.

Тропологија историје српског дадаизма

Покушај да се истина „досегне”, не неутралном денотацијом која се даје у историјским чињеницама, него емотивно обојеним конотацијама води нас до потребе за проницањем трополошких стратегија у конституисању историјске компоненте у дадаистичком дискурсу. Ничеанску парадигму тропологије историје коју чине метафора, метонимија, синегдоха, персонификација и *hyrallag* (промена поретка узрока и последице), посебно прве три, користимо у одређивању морфологије дадисторијске визуре статуса српског дадаизма у историји српске књижевности. Сагледавање писања историје као „поетског чина” и циркулисање стварности у тексту немогуће је без реторичке префигурације.

Однос дадаиста према класичној реторици је превреднујући. Дадаисти тако, у својим текстовима прекорачују реторичке оквире, што видимо и у следећем тврђењу:

„Могуће је упоређивати ослобођене рукописе Арпа, Пикабије, Царе, Бретона и Супоа, Арагона (да останемо у франкофоној области), прецизирати шта ти рукописи дугују вребалном аутоматизму, асоцијацији идеја, окамењеним изразима, шта, упркос свему, синтакси, и шта су добили од тога што су се ослободили стега реторике” (Bear, Karasu 1997: 104).

Дадаисти се не уклапају у дискурс-шаблоне, они користе реторичка средства (фигуре) да би своје де(кон)структивне дадаистичке ставове учинили ефектнијима. Уз помоћ метафоре, метонимије и синегдохе, пре свега, Алексић прецизира односе који су постојали у књижевним круговима Загреба и Београда почетком двадесетих година прошлог века.

Метафору у „Воднику дадаистичке чете” Драган Алексић користи у метапоетичкој функцији, односно са намером позитивног квалификовања сопственог дадаистичког прегалаштва. Он се тако, са носталгијом присећа првог дадаистичких наступа: „Кроз свест данас ми иду те телеграмске рече-

нице, свеже као најсвежији букети” (Aleksić 1978: 105). Функција оваквог исказа у складу је са рестауративним карактером носталгије, чија је основна функција „намера да се поново изгради изгубљени дом (простор на коме се изводи дадаистички перформанс, као место сигурности, В. П.) и закрпе рупе у сећању” (Војт 2005: 86).

Шетња кроз стазе поплочане дадаистичким метафорама води нас кроз улазак Алексића у круг европских дадаиста, пролазак кроз зенитистичку фазу, па све до озваничења дадаистичке фракције на територији Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. Алексић, творац типолошке варијанте дадаизма, орг-арт-а, у дадаистички свет улази дадаистички дрско. На питање Чеха Бренера: „Знате ли ви шта је дадаизам?”, Алексић одговара: „Секта слична баптистима” (Aleksić 1978: 102). Исту метафору секте, Алексић користи да би описао свој дадаистички ангажман у „Зениту” и каже да су он и Пољански „по Загребу секташки бранили своје програме” (Aleksić 1978: 109).

Метафоре везане за зенитистички период упућују на степен и природу Алексићеве емотивне везаности за челнике „Зенита”. Љубомир Мицић се, у Алексићевом „Воднику” иронично карактерише као биће у коме се налази „нешто од глумца и дидактичара, нешто од оперског корепетитора и политичког идеалисте. Најзад, мала запршка талента и огромна фикс-идеја: генијалност, зар не?” (Aleksić 1978: 108). Ову хипертрофију у портретисању Алексић преноси на квалификовање интернационалног карактера часописа леве оријентације, „Зенит”. Алексић „Зенит” митологизује ставом да „био је нејасна химера од које се плашило” (Aleksić 1978: 109). Пољански, као Мицић на кога је Алексић више био упућен приказан је у истом тексту као гротескни креативац који „је умео све да повеже масним досеткама. Његова упоређења личила су на метафоре из W.C.-а” (Aleksić 1978: 107). Свој ангажман у „Зениту” Алексић приказује у облику алегорије где је зентизам био (пасивно) тесто а Алексићев дадаизам оклагија која је моделовала исто. Перформативно, пред Пољанским Алексић је, сведочи у „Воднику” о дади и зениту говорио као о „литерарним близанцима” а заједничке наступе карактерисао је као „опортуни меланж дадаизма и зенитизма” (Aleksić 1978: 103–104). Као што можемо видети, Алексић је у овим односима био камелеон, јер је, прагматично по сопствени дадаизам, мењао боју (исказе) у складу са ситуацијом. Алексићева метафора карневализује тон мемоара о зенитизму и дадаизму са циљем да што сликовитије прикаже односе њихових челника.

Полазећи од метатекстуалног новоисторијског става да је историографски текст је реторичка машинерија за производњу ефекта стварности, метафорично долазимо до приказа даде у очима самог Алексића. Константа Алексићевог стварања је био системски рад на иновацијама. О томе говори у мемоарском тексту „Водник дадаистичке чете”:

„Зими сам писао много: дадаистички манифести на српском језику, први те врсте, приче, песме, конструкције романа, драме, предавања, философске расправе и цели ватромети дадафоризама (дадаистичких афоризама чији сам патент држао чврсто). Моја дадаистичка машина је тражила вентиле” (Aleksić 1978: 103).

Сви ови радикални облици стварања, јављају се као последица неконтролисаног излива односно ефузије емоција, то јест маничног стварања аутора. То се може видети, како би Кроче рекао у „светом бесу” (*sacro fuore*), „божанској манији” (*divina mania*) и „инспирацији генија” (Кроче 1995: 34). Алексић, да би рекао да у читавој причи није био сам користи метафору дадаистичке чете у којој се „нашло неколико талената: пок. Драган Сремац, пок. Видо Ластов (први Рус који је 1921. знао перфектно српски), др Славко Станић, Михајло С. Петров (сликар), др А. Милинковић и други” (Aleksić 1978: 110).

Помињано Алексићево камелеонство преносило се и на гашење дадаистичке фракције у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца, услед слабе рецепције. Метафоре прилагођавања зарад опстанка виде се и у закључку „Водника”: „Али еластичност нека нам послужи за жонглерство у свим областима јавног рада, па и у литератури. Пиши што свет од тебе тражи, а проналази кад ти буде аранжирана вила” (Aleksić 1978: 111). Као што можемо видети, Алексићева метафора у себи прагматично и ангажовано садржи аксиолошку компоненту којим Алексић даје критички приказ збивања у српском авангардном књижевном пољу.

Метонимијом се дефинишу односи према другим књижевним круговима, посебно према противницима. Метонимија израста на основу конкретних поетичких ситуација. Алексићеву органску природу самониклог дадаизма, сам дадаиста карактерише као „камен спотицања”, јер је сам дадаизам Алексић по други пут пронашао сам, а не у групи са другим дадаистима – оснивачима (Aleksić 1978: 103). У „Воднику дадаистичке чете” Алексић цитира метонимичног Пољанског који говори о ресурсима зенитизма: „Има још две зверке које су занимљиве: Винавер, пргав и својеглав, и Бошко Токин, који нас кљуца неким футуристичким бибером. Направићемо чуда ако сад одавде задречимо...” (Aleksić 1978: 104). Милитаристичко семантичко поље (а сама авангарда у себи носи значење претходнице војне, „извиднице”) преноси се и на литерарне „саборце”.

Лукачевско постварење или реификација метонимије тројанског коња у дадаизму се реализује попут антиестаблишментског субверзивног деловања југо-дада покрета у које свакако спадају урнебесни матинеи који су се неретко завршавали пуцњавом. Полисемија тројанског коња у Алексићевој реченици „ДАДАизам је цели свет, смисао. (Дрвени коњић шаховски)”

(Aleksić 1978: 87) указује на у шаху садржано ратно расположење према рационалистичкој стварности која иманентно садржи поменути смисао.

Однос према надреализму, у књижевноисторијским разматрањима Анри Беара и Мишела Карасуа постављен је антиципаторски метонимијом капије: „Услед практиковања неповезаности, Дада је отворио капије несвесног, кроз које су пропали други, потпуно свесно” (Bear, Karasu 1997: 161). О тада новој, надреалистичкој генерацији писаца, Алексић говори са задршком користећи просторне метонимије да би указао на постојеће интерперсоналне баријере: „У саксијама београдских ‚шауфенстера’ (излога, В. П.) ницале су семенке Марка Ристића, Дуде Тимотијевића, Александра Вуча, Милана Дединца и Саше Дерока” (Aleksić 1978: 111). Сам надреализам карактерише се метонимијом хемијске стерилности: „Биће доста људи који ће зажалити што надреализам није усвојио методе дадаизма, или бар, зенитизма. И у бујицама може да се осети и види квалитет воде. Уметност у епрувети, надреализам, бори се са намештајем у сопственој соби” (Aleksić 1978: 122–123).

Своју надисторијску позицију Алексић потврђује истицањем сопственог уживања у полемичким поигравањима. Све изречено је проткано биљним метонимијама:

„И лепа вегетација (за једног даду) лежала је у разноврсним борбицама противу Богдана Поповића и ортака у истицању црначке уметности и Андре Жида, у цитирању Фишеровог романа ‚Секунда кроз мозак’, у шегачењу кроз Драинчев ‚Хипнос’, у писању фељтона за ‚Препород’, и у немирном трагању за стилем, стилем, стилем” (Aleksić 1978: 112).

Књижевност је метонимично представљена као земља а критичари као биљни паразити: „Заиста, право је чудо да су извесни људи схватили даду само као уметничку манифестацију, и накалемили своје мале интуиције на чворнасти корен разноликог, у ствари скептичног и иронизаторског дадаизма” (Aleksić 1978: 112). Користећи метонимију у свим претходно наведеним примерима, Алексић разоткрива позицију уметника у дадаистичкој филозофији, дадасофији. Уметник (писац), према њему, нема фиксиран положај у књижевном пољу и надисторијски треба да буде растерећен претње књижевним-заборавом-у-будућности да би у тренутку сопствене садашности могао слободно да ствара.

Синегдоха се користи да би се истакао дадаистички субјекат у не-дадаистички расположеном окружењу током извођења дадаистичких матицеја (приредби, праперформанса):

„Али, кад сам прочитао једну песму која се звала ‚Љубавна фармакопеја’ [...] поче такво урликање да сам слутио све. Столице затандрчаше, поле-

теше и поклопише за час широку бину, електричне сијалице кратко уга-
сише, дерњава искуља из свих углова, врисак девојака измами шамаре, а
за пет секунда није се знало ко кога бије” (Aleksić 1978: 107).

Маса (ехои гласова који сублимирају емоције) пројектује се на парти-
куле од предмета које праве конфузију у простору.

Утицаји који су дадаисти оставили на наследнике, хипнисте и надреа-
листе пре свега, алегорично су приказани синегдохама – брадом и длакама:
„Кроз топличку коконску завесу ишчаурио се поштанско дете Раде Драи-
нац из пастирског Радојка Јовановића, поштанско дете Душан Јерковић
чупкао је по мало дада браду. Ускоро је та брада морала са свих страна да
се чупка да би сваком пала по која длака” (Aleksić 1978: 111).

Синегдохом се, у овом случају, уопштавају и мистификују разлози
угроженисти и нестанка даде.

Иронијом се, напоследку, исказује немоћ због балканистичке заоста-
лости и примитивности коју Алексић контрастира отворености дадаиста
ван Краљевине СХС. Иронија указује на спутану снагу и немогућност раз-
воја даде на територији Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца али и на бал-
канистичко самоунижење, односно на европске негативне предрасуде о
Балкану храњене европоцентричношћу.

Мемоарски одједи, које наводе Беар и Карасу, сведоче о снази мар-
гине, народа са обода европске цивилизације (Словени и Шпанци), када је
реч о „чистој дадаистичкој нихилистичкој акцији”, што је потпуно анти-
европоцентрично:

„Ништавило! Дада је заправо био први сусрет с ништавилом. То ништа-
вило тако запањујуће за једног Француза, чак и за појединца из Средње
Европе, али тако обично за једног Шпанца, иако се брка са страхотношћу
света и тежњом према вечности код мистика (сетимо се, уосталом, ниш-
тавила Унамуновог), да не говоримо о Словену усправљеном у свом ни-
хилизму” (Bear, Karasu 1997: 180).

Рубови су овде израз свежине. Рубови су, изразићемо се фигуративно,
„свежа крв”.

Алексић илуструје аутомаргинализациону иницијацију у дада-покрет,
када каже: „Одмах смо се сложили да сам ја, груби Балканац који сања о
шверцу дувана и жита, кроз неки свој сан (заиста кроз сан) пронашао по
други пут пронађено: дадаизам, и да сам га колосално балкански ететики-
рао” (Aleksić 1978: 102). На другој страни, Алексић сведочи о антиевроцент-
ричним смерницама зенитизма речима Бранка ве Пољанског: „Напра-
вићемо чуда! Овај средњеевропски надувани свет мисли да ми још увек

дувамо у флигелхорне „Љубомира у Елизијуму” и у кантилене генерала Прерадовића. Бре, цела је Југославија Иван Трнски и Каћански” (Aleksić 1978: 104).

Треба истаћи да је дада изузетно иронична, боље рећи хиперболично цинична према фактографији уопште. То се односи на Рихтерово „документовање” настанка дада покрета:

„Изјављујем да је Тристан Цара нашао реч ДАДА 8. фебруара 1916. у 6 часова поподне; био сам присутан с дванаесторо своје деце када је Цара први пут изговорио ту реч која је у нама изазвала оправдано одушевљење. Ово се дешавало у кафеу „Тераса” у Цириху и ја сам у левој ноздрви носио бриош-хлепчић. Убеђен сам да та реч нема никаква значај и да се само будале и шпански професори могу занимати за датуме” (Bear, Karasu 1997: 12).

Ханс Рихтер је овим ставом надмоћно и надисторијски на ничеанској линији моћи заборављања и животињског блаженог незнања.

Телеологија дадаистичке историјске метанарације

План дадаистичке историјске наратије, фокусиран је на књижевноисторијске чињенице које извиру из догађаја о којима говори мемоарски текст „Водник дадаистичке чете” Драгана Алексића. Овај текст аутору метафорично потврђује статус оснивача и главног представника српске даде. Дадаистичко историјско приповедање фиксирано је на демаргинализацију дада-покрета, оно има функцију расветљавања интенција дадаистичког ангажмана и херменеутички приступ дадасофији, дадаистичкој филозофији која је, из сенке, под маском манифеста, управљала дадаистичком уметничком продукцијом у свим до тада познатим видовима уметничког изражавања.

Дадаистичка меморијска наративност нам, парадоксално, преко, за мемоарску грађу, ентропичног дискурса, пружа сторију (повест) о догађајима међу дадаистичким и иним протагонистима. Перспективизам српске дадаповести фокализиран је књижевно-маргинализованом јединком, Драганом Алексићем, који ју је писао са позиције новинара⁷. Интерпретација књижевне историје српског дадаизма коју нам пружа Алексић у облику је са-

7 Текст „Водник дадаистичке чете” објављен је у дневном листу „Време” бр. 3234, 1931, стр. 29–30.

тиричне фабуле, контекстуалистичке је аргументације и идеологизована је анархично.

Алексић нам у „Воднику дадаистичке чете” износи до тада неинтерпретирану прошлост српске даде. Реисписивање књижевноисторијског статуса српског дадаизма могуће је пружити стратегијом „згуснутог описа” (thick description) Клифорда Герца (<http://people.ucsc.edu/~ktellez/geertz1973.pdf>), којом се, полазећи од наративне историје даде, даје нова репрезентација прошлости. Мали (и)сторијски детаљ, који ће видно обележити историју српског дадаизма везан је за Алексићеву типолошку варијанту дадаизма – оргарт: „Јер, истичем, читао сам са темпераментом дубоко верујући у смисао и истину мога програма: тумачио сам свој проналазак, органску уметност, скраћену у реч, оргарт” (Aleksić 1978: 101). Брзо одвијање стварности наративно је реализовано елипсама:

„Још две интимне конференције, једно обавештење у хановеранском 'Цви-белфешу' издавача Паула Шпејемана, Швицерово писмо, и ја се реших да уђем у дадаистички покрет као први југословенски представник и балкански вођа. Никада се ниједна илузорна каријера није тако брзо шмачурила” (Aleksić 1978: 103).

Алексић својим „Водником” пружа контекст који ипак није спречио потоњу маргинализацију. Можда због тога што овај текст није, до 1978. године изашао из оквира периодике као што је то био дневни лист „Време”. Још слабије, краткотрајније дејство имали су памфлетистички напади домаће дневне штампе на дадаисте, непосредно по одигравању дадаистичких матинеја⁸.

Имплицитни фокус маргинализације српског дадаизма откривамо у Алексићевом маркирању „литерарног газдинства” Мирослава Крлеже. У периоду непосредно после Другог светског рата, доминантни соцреалистички дискурс, у кружној спрези са владајућом, комунистичком идеологијом, у историју српске књижевности онемогућавао је сведочење о анархидним, не-

8 Памфлетизам, као вид примитивног маргинализовања више је него очигледан у непотписаном тексту листа „Стража”, написаном дан након одигравања дадаистичке матинеје у Осиеку (1922): „Осам младих дангуба и мангупа дошло је у Осиек да проповеда и да утаре пут једној новој идеји, идеји обарања свега онога што је до данас постигнуто на културном пољу народа” (Anonim, u: Tešić 1983: 305). Памфлет је „обогаћен” идеолошким маргинализовањем југодадаиста и подигнут је на „виши” политички ниво: „И 'Хрватски лист', као представник политичког дадаизма учинио је овој осморици душевних кретена озбиљну рекламу [...] Убијање национализма, хероизма, идеализма и свега онога лепога што се данас изражава код свих народа у књижевности, уметности и глазби, то је права сврха дадаизма. Дадаизам је чедо комунизма” (Anonim, u: Tešić 1983: 305).

утилитарним, антиуметничким тенденцијама какве је пропагирао дадаизам.

Битан експонент у маргинализацији, тачније прећуткивању и пренебрегавању дадаизма можемо видети у Мирославу Крлежи, оснивачу Југослаvensког лексикографског завода. Миклавж Комељ тако тврди да је Крлежа

„дадаизам касније поштупно неразумевајући и омаловажавајући означио као” слабоумни апсурд” (И надреализам му је у суштини остао стран – и поред пријатељевања са великим југословенским надреалистима Марком Ристићем и Оскаром Давичом.) Није препознао преломност гесте дадаиста; за њих је то био само одвод тих финдесиекловских уметничких тражења, из којих је произашао на пример и Мештровић (формулација о Дади је записана у есеју „Мештровић верује у бога” из 1928. године) (<http://sveske.ba/en/content/druga-obala-fantazma>).

Потврда да се статус даде у историји авангардних књижевности мора ревидирати налазимо у томе што се дада чешће именује као дадаизам а не као дада. Дакле, дада се рационално не може сврстати у неки књижевноисторијски кош. То јој ни име не дозвољава. Позивајући се на Рихарда Хилзенбека, Лионел Ришар тврди да је дада маргина експресионизма, како каже, „због честих размена улога” ова два правца. Ришар даље аргументује своју хипотезу чињеницом „како све главне вође берлинског дадаизма (Ханс Рихтер, Раул Хаусман, Рихард Хилзенбек) потичу из експресионизма, тиме што су сарађивали у часописима ‚Der Sturm’ и ‚Die Aktion’” (Bear, Karasu 1997: 87). Бојана Стојановић-Пантовић у студији *Српски експресионизам* тврди да се

„напоредо са оспоравањем експресионизма појављују 1922. године и покушаји његове реинтерпретације у виду хипнизма Р. Драинца, а посебну пажњу изазвао је такође Драган Алексић покретањем дадаистичких часописа ‚Dada Tank’ и ‚Dada Jazz’ 1922, да би као одговор настао Пољансков часопис Dada јок који нијезначио ништа друго до памфлетско и увредљиво дискредитовање Алексићевих идеја” (Stojanović-Pantović 1998: 54).

На другој страни, Јован Делић у монографији *Српски надреализам и роман* стоји иза становишта да „дадаизам у Србији готово да и није постојао; постоје само безначајни трагови, савремени преднадерализму, дјелимично његови опоненти” (Delić 1980: 20).

Дада, на основу следећих тврдњи, није ни експресионизам а ни надреализам. Дада се примарно не остварује у белетристичком тексту. Она свесно продукује абелетристички текст. Дада примарно извире из дадаистичке филозофије, дадасофије. Дела су само илустрација исте. Дада, на другој страни, није хијерархизован покрет као што је то био надреализам. У њој

влада анархија, која се сматра за ауторе у њихову продуктивност позитивном појавом.

Отићи ћемо корак даље у разматрању статуса даде, не смештајући је ни на једну могућу позицију између експресионизма, надреализма или било ког авангард-изма. Даду ћемо поставити у позицију између модерне и постмодерне. Дада је постмодернистички антиципиран плагијат⁹. Антиципирала је крах свих вера у еволутивност и линеарни прогресивни развој, посебно ону везану за цивилизацију. Време се, због вере у стварање из почетка, поима кружно: „ДАДА примитивизам и тежња. Будућност. [...] Напред је натраг. Дођемо опет на ПОЛАЗИШТЕ” (Aleksić 1978: 89). Алексић чак и експлицитно заговара временски скок говорећи о формирању дада-архива који ће хибернирати до 1999. године: „Архив ће се отворити тек 1999. године, и тим саставима лансирати неодадаизам као акедемску школу. [...] После тога дадаизам не жели да се код нас више манифестује” (Aleksić 1978: 110–111). Деконструкција временске опозиције прошлост/будућност није једина. Дада, попут постмодерне деконструише бинарну опозицију висока/ниска култура уводећи цез и филм пре свега, у свој свет предметности. При томе, дада не жели да објасни свет уметношћу, да га разјасни. Она само жели креирањем дада-догађаја да га учини „подношљивијим” јер „детаљ неке уметности разумети (о плиткоћо кочоперности!) је план лу-дака или професора” (Aleksić 1978: 85).

Антиепистемолошки карактер књижевне историје о дади

Питање сваке историје, па и дадаистичке, има антиепистемолошки карактер. „Водник дадаистичке чете”, са свим својим апоријама указује на то. Сумирајући претходна разматрања, остајемо на линији да једна позиција дата неком књижевном феномену, као што је то српска дада, није једном заувек одређена. При томе пут, метод промишљања историје српске даде пре треба усмерити ка разумевању, а не према објашњавању. То сматрамо због тога што је први процес отворен, док је други ограничен. Ослањајући се на Анкерсмитову тезу о нераскидивој вези између историјске нарације, репрезентације и искуства (Bužinjska, Marskovski 2009: 556), требало би истаћи драгоценост сведочења самих учесника дада-покрета и позвати се још једном на Драгана Алексића.

9 Пјер Бајар под појмом антиципираног плагијата подразумева стварање које антиципира поетику будућности на нивоу концепта: „Највећи ствараоци, видећемо то, често су били – што је у исти мах њихова снага и слабост – плагијатори путем антиципације” (Вајар 2010: 13).

Однос према смрти у дада-поетици нужно је повезано са антиепистемолошким перформативима. Трагови свега тога налазе се у дададискурсу. Кажемо трагови, јер дада системски ништа није хтела да оставља о себи. Штавише, свесно је брисала трагове свог постојања, остајући доследна антиепистемолошкој визури саме себе. Ниче је сам дефинисао историјско сазнање као ознаку смрти:

„Неки историјски феномен, сазнат чисто и потпуно и разложен у сазнајни феномен, мртав је за онога ко га је сазнао: јер он је у њему сазнао лудило, неправду, слепу страст и уопште цео земаљски, мраком прекривен хоризонт тог феномена и истовремено баш у томе његову историјску мож. Сада је та моћ за њега, који зна, постала немоћна: можда још не за њега, који живи” (Ниће 1997: 77).

Постструктуралисти, деконструкционисти попут Жака Дерида, не верују у аутобиографију, као живописно исписивање историје о сопству, већ у танатографију, запис о сопственој смрти, укидању (Stefanović 2010: 61). То сопство може бити проширено и на уметнички правац као што је дада.

Перформатив јавне сахране правца, у случају даде, само је цинизам према категорији сталног, непроменљивог и вечног. Цара наводи да је „смрт” покрета Дада званично објављена у „*Le Mouvement accéléré*”, листу који је издавао Пол Дерме крајем 1924. године:

„Пријатељи и познаници ДАДЕ, умрлог у најбољим годинама од акутног литературитиса, окупиће се 30. новембра 1924, у 14:30, на гробу њиховог брата у ништавилу, да би ту одржали минут ћутања. Наћи ћемо се на капији гробља Монпарнас. Н. Б.” (Беар, Карасу 1997: 178).

У бити дада-покрета, дакле, немаран је однос према архивирању о чему сведоче и Беар и Карасу:

„Остаје, ипак, упадљиво то што дадаистичка продукција, оно кроз шта се Покрет изражавао (чак и ако одстанимо а *posteriori* коментаре самих дадаиста, њихов метаговор) сачињава богату целину, иако расуту по библиотекама, музејима, приватним колекцијама” (Беар, Карасу 1997: 80).

Дадаистички однос према сопственом месту у историји књижевности декларативно је деструктиван. То се односи и на српски дадаизам. Гојко Тешић објашњава суштину дада-промене, а то уједно нама и даје одговор због чега не може бити неопада: „Уколико дође до стварања једне уобличености, систематичарског, дадаизам се устремљује на сопствени дух и тражи

дух експлозивног, разарајућег тренутка” (Tešić 1980: 56). Тешић даље интерпретира дадаистичке Матинеје у Осијеку и Суботици као самоубилачке акте, који у себи имају доста блеферског: „А тај блеф, ту манију рушења, условило је време ратне збиље и антиљудскости. Он нема корена у традицији, јер је априори против ње. Он је за царство хаоса” (Tešić 1980: 56). Управо се и историја о дадаизму, његова повест, формира у интерпретативном хаосу, у мултиплој историјској фокализацији у једном, на срећу недостижном стремљењу ка ономе, што бисмо могли да назовемо историјским паноптиконом.

Дадаистичка смрт, тачније смрти њених фракција, укључујући и ону на територији Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, према књижевноисторијском сведочењу Драгана Алексића, била је синхронизована појава:

„Крајем 1921. године зелена штофана дугмад на црвеном оделу појавише се у ‚Москви‘. Неколико дана пре тога излази апел Раула Хаузмана на све дадаисте света, да сачекају једно сто година док човечанство дозре за њихову еластичност духа, а за дадаистички архив у Берлину (који је средио Валтер Меринг) да свака група пошаље по један примеран последњи дадаистички рад” (Aleksić 1978: 110).

И десет година раније Алексић је најављивао смрт свог покрета у манифестном тексту „Дадаизам” објављеном у „Зениту”: „Секунда кроз чело. (Метафизика!) Револвер пад четрдесетокатни. Све је ДАДА” (Aleksić 1978: 83). Малармеовски гледано, српска дадаистичка књижевност представља један од могућих добровољно самокреираних бартовских лешева књижевности.

Закључак

(И)Сторија о српској дади има своје ехое данас, што потврђује новоисторијско становиште да не можемо никада до краја да спознамо историју било чега. Оно што ипак можемо да закључимо на основу изнетих премиса су следећи ставови:

Српска дада је био краткотрајан покрет (1920–1922), текстуално малог опсега али је значајно поље у историји српске књижевности. Захтеви за његовим тумачењем примарно проистичу из дадасофије а не из примарне грађе – њу дадасофија користи као илустрацију сопствених ставова.

Дада је била и остала индиферентна према маргиналној позицији намењеном јој у историји српске књижевности јер је увек била и у и ван књижевности (у дадасофији).

Дада није никакав књижевноисторијски *-изам*, па дакле није дадаизам. Она се такође, не може смештати на рубове других *-изама*: није ни пост-експресионизам ни преднадреализам.

Српски дадаизам, на другој страни, пристајао је на позиције балканистичке скрајнутости у дада-покрету (што је а-дадаистички поступак), али је то надкомпензовао јачим дистанцирањем од свих осталих авангардизама на територији Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца.

Дада је битно везно поље у историји сваке књижевности па и српске: она спаја модерну са постмодерном преко експлицитног одбијања да буде растумачена, те укидања бинарних опозиција које превасходно конституишу тзв. високу културу и превладавање линеарног доживљаја сваке историје па и књижевне.

Остаје отворено питање књижевне историје о Алексићевој „величини” као дадаисте, у чему нам, показали смо, може доста помоћи анализа преписке Драгана Алексића и једног оснивача даде, Тристана Царе (и потрага за ионако оскудним документима о српској дади). Превођење дада-текстова доминантно са немачког и француског језика, отвориће могућности за нове реконтекстуализације статуса српске даде у светским дада-оквирима.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ / REFERENCE LIST

- Aleksić 1978: A. Aleksić, *Dada tank*, Beograd: Nolit.
- Bajar 2009: P. Bajar, *Anticipirani plagijat*, Beograd: Službeni glasnik.
- Bart 1979: R. Bart, *Književnost, mitologija, semiologija*, Beograd: Nolit.
- Bear, Karasu 1997: A. Bear, M. Karasu, *Dada: istorija jedne subverzije*, Sremski Karlovci, Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Bojm 2005: S. Bojm, *Budućnost nostalgije*, Beograd: Geopoetika.
- Bužinjska, Markovski 2009: A. Bužinjska, P. Markovski, *Književne teorije XX veka*, Beograd: Službeni Glasnik.
- Delić 1980: J. Delić, *Srpski nadrealizam i roman*, Beograd: Srpska književna zadruga.
- Dimić 1996: Lj. Dimić, *Kulturna politika Kraljevine Jugoslavije 1918–1941, deo 1: Društvo i država*, Beograd: Stubovi kulture.
- Dimić 1997: Lj. Dimić, *Kulturna politika Kraljevine Jugoslavije 1918–1941, deo 3: Politika i stvaralaštvo*, Beograd: Stubovi kulture.
- Džejmson 1984: F. Džejmson, *Političko nesvesno: pripovedanje kao društveno-simbolički čin*, Beograd: Rad, 1984.
- Gerc 2015: K. Gerc, “Thick Description: Toward an Interpretive Theory of Culture”, *The interpretation of cultures: selected essays*. <http://people.ucsc.edu/~ktellez/geertz1973.pdf>, 18. 1. 2015.
- Grinblat 2015: S. Grinblat, *Culture*, <http://www.utm.edu/staff/cbradshaw/culture.pdf>, 24. 1. 2015.

- Heraklit 1981: Heraklit. *Fragmenti*. Prema prevodu Miroslava Markovića, Beograd: Grafos.
- Kant 1979: I. Kant, *Kritika praktičnog uma*, Beograd: BIGZ.
- Komelj 2014: M. Komelj, *Druga obala fantazma*, <http://sveske.ba/en/content/druga-obala-fantazma>, 15. 11. 2014.
- Kordiћ, R. Kordiћ, *Autobiografsko pripovedanje*, Beograd: Narodna knjiga, Alfa.
- Kročе 1969: B. Kroče, *Književna kritika kao filozofija*, Beograd: Kultura.
- Lemhe 2015: N. P. Lemhe, *On the Problems of Reconstructiong Pre-hellenistic Israelite (Palestinian) History* http://www.jhsonline.org/Articles/article_13.pdf, 5. 2. 2015.
- Ničе 1997: F. Niče, *Nesavremena razmatranja*, Beograd: Prosveta.
- Rihter 1971: H. Rihter (ur.), *Dada 1916–1966: dokumenti internacionalnog pokreta dada*, München: Goethe Institut.
- Stefanović 2010: M. D. Stefanović, *Autobiografija*. Beograd: Službeni glasnik.
- Stojanović-Pantović 1998: B. Stojanović-Pantović, *Srpski ekspresionizam*, Novi Sad: Matica srpska.
- Tešić 1983: G. Tešić (ur.), *Zli volšebnici: polemike i pamfleti u srpskoj književnosti 1917–1943*, knj. 1, Beograd: Slovo ljubve, Beogradska knjiga.
- Tešić 1980: G. Tešić, „Dada-duh’ protiv egzistiranja dadaizma: ili o nekim neuočenim elementima dade u našoj međunarodnoj književnosti”, *Znak*, 12, Beograd, str. 55–58. [orig.] Тешић 1980: Г. Тешић, „Дада-дух’ против егзистирања дадаизма: или о неким неуоченим елементима даде у нашој међуратној књижевности” *Знак*, 12, Београд, стр. 55–58.
- Todorović 1988: P. Todorović, „Dva pisma Dragana Aleksića Tristanu Cari”, *Književna reč*, br. 329, Beograd, str. 15. [orig.] Тодоровић 1988: П. Тодоровић, „Два писма Драгана Алексића Тристану Цари”, *Књижевна реч*, бр. 329, Београд, стр. 15.
- Todorović 1989: P. Todorović, „U potrazi za dadom”, *Književna reč*, god. XVIII, 10. april 1989, str. 1,8. [orig.] Тодоровић 1989: П. Тодоровић, „У потрази за дадом”, *Књижевна реч*, год. XVIII, 10. април (1989): стр. 1, 8.
- Vajt 2015: H. Vajt, *Metahistory: the Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*, <http://www.rlwclarke.net/Courses/LITS3301/2011-2012/10White.Metahistory.pdf>, 18. 1. 2015.

Vladimir B. Perić

DADAHISTORY: REWRITING OF LITERARY AND HISTORICAL STATUS OF SERBIAN DADAISM

Summary

Redefining the position of Serbian dada is performed, primarily, on two levels: narrative and tropological. The first level focuses on literary and historical facts derived from events described in the memoir text ‘Sergeant of Dadaistic Company’ by Dragan Aleksić, founder and main representative of yugo-dada, dadaistic faction on the territory of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenians (Kingdom SCS). The implicit focus of Serbian dadaism marginalization is revealed in Aleksić’s marking of ‘literary estate’ of Miroslav Krleža. The

history of Yugoslav, that is to say Serbian literature, will show later that this testimony can be considered as anticipation of Krleža's marginalization of avant-garde directions, like dadaism and zenithism in the period after World War II.

The second level indicates tropological strategies of Aleksić's text. Using abundance of tropes, primarily metaphors, metonymies and synecdoches, Aleksić states precisely relations in literary circles in Zagreb and Belgrade at the beginning of 1920s. Metaphor (dadaistic machine, dadaistic rolling pin, dadaistic sect, purebred company) in the 'Sergeant of Dadaistic Company' is used in metapoetical function, that is to say with the intention of positive qualifying of own dadaistic zeal. Metonymy is used to define relations towards other literary circles, especially towards opponents (stumbling block, futurist pepper, hypnotic case and surrealistic seed). Synecdoche is used to generalize and mystify reasons for vulnerability and disappearance of dada (flying things, pulled out dada-beard, green wool buttons on the red suit). Besides the previously mentioned figures, Aleksić uses irony. Irony is, ultimately, used to show the inability due to Balkanist backwardness and primitivism, which Aleksić uses as a contrast to openness of dadaists outside the kingdom of SCS (a coarse Balkan man, a Yugoslav literary brother).

Rewriting literary and historical status of Serbian dadaism is thus possible to be given with strategy of 'thickened opus' of Clifford Geertz, by means of which, starting with the narrative history of dada, a new representation of the past is given. 'Sergeant of Dadaistic Company', with all its aporias points to the fact that the question of each history, even dadaistic, has anti-epistemological character, and that one position given to some literary phenomenon, like Serbian dada, is not determined for all times.

Key words: new historicism, metahistory, dada, tropology, thick description, antiessentialism, marginalization

Рад примљен: 19. 10. 2016.

Рад прихваћен: 9. 11. 2016.